

Кашарина Сјанић<sup>1</sup>

## Ефекти досадашњих и нове промене у пензијском систему

### УВОД

Од како је 2005. године ММФ захтевао смањење јавне потрошње па до данас, пензијски систем је стално на удару. Ово је област која је идентификована као најпроблематичнија и којој је неопходна радикална реформа. Управо као проблематична област пензијски систем је и 2010. године био предмет преговора са ММФ-ом.

Оно што се некако потпуно заборавило је да је у периоду 2001–2003. године пензијски систем темељно реформисан. Тако је, на пример, Извештај Светске банке о напретку структурних реформи из новембра 2003. године указао на „одлучне реформе у пензијском систему Србије, које су спроведене у две рунде – 2001. и 2003. године, налазе се у самом врху достигнућа реформског програма у Србији“.<sup>2</sup>

Како је могуће да је једна област, чија је реформа идентификована као најуспешнија, само две године касније идентификована као највећи проблем јавног сектора у Србији?! Посебно је интересно то што већ годинама „успешно“ чува ту репутацију.

Основни показатељи на основу којих је пензијски систем добио овакав статус су дефицит ПИО фонда и високи расходи у БДП-у. Стога ће у наставку текста бити речи о кретању расхода и дефицита ПИО фонда и кретањима расхода за пензије од 2001. године до данас, затим о разлозима високог дефицита и расхода, о деловима пензијског система које треба реформисати, као и о најновијим законским изменама.

---

1 ЦЛДС, Београд.

2 „The bold changes to Serbia’s PAYGO pension system, introduced through two rounds of reforms in 2001 and 2003, rank among the most important achievements so far in Serbia’s overall reform program“ from WB, *Serbia and Montenegro: Recent Progress on Structural Reform*, November 2003, page 21.

## ВИСОКИ РАСХОДИ И ДЕФИЦИТ ПИО ФОНДА КАО ОСНОВНИ АРГУМЕНТ ЗА „РЕФОРМЕ“

Као основни показатељ и разлог за реформу већ годинама се узима висок и растући дефицит ПИО фонда, као и високи расходи фонда. Да погледамо колики су они заиста и како су се кретали у претходној деценији.

Реформски потези из 2001. и 2003. године требало је да побољшају финансијску позицију ПИО фонда и смање расходе за пензије. Овде се пре свега мисли на ефекат промене индексације пензија. Уместо усклађивања са зарадама, 2001. године прешло се на усклађивање тзв. швајцарском формулом која раст пензија у подједнакој мери усклађује са растом зарада и растом трошкова живота. Предност оваквог начина усклађивања пензије је што он, истовремено, ствара уштеде у систему са једне стране, а са друге стране омогућава да се привредни раст и пораст продуктивности одразе на повећање стандарда пензионера.

Поред тога, 2003. године усвојена је нова формула обрачуна пензија која узима у обзир зараде током целог радног века а не узастопних десет најповољнијих година, као што је до тада био случај. Померена је и старосна граница крајем 2001. године, али ова мера генерално не даје тако велике финансијске ефекте, као усклађивање и обрачун пензија.

Иако немамо прецизну рачуницу укупног финансијског ефекта ових мера за претходну деценију, јасно је да је у питању изразито велики финансијски ефекат. ПИО фонд је током 2005. године направио процену уштеде током три године примене новог начина усклађивања пензија и пројекцију уштеде за наредне три године. За тих шест година, процена ефекта новог начина усклађивања пензија износи скоро 15% БДП-а кумулативно (Табела 1).

Табела 1. Усклађивање пре и после измена закона из 2001  
– финансијски ефекат, мил. дин.

	БДП	Уштеда	Уштеда као % БДП-а
2002	972.600	11.367	1,2%
2003	1.125.800	20.661	1,8%
2004	1.380.700	31.875	2,3%
2005	1.683.500	45.044	2,7%
2006	1.962.100	60.465	3,1%
2007	2.302.200	80.083	3,5%

Извор: ПИО фонд запослених

Процене финансијског ефекта новог начина обрачуна пензија нису познате, а ни процене ефекта подизања старосне границе. Дакле, укупан финансијски ефекат је, свакако, још већи. То је све скупа, логично, требало да се одрази на бољу финансијску позицију ПИО фонда.

Међутим, управо супротно, долази до повећања дефицита ПИО фонда и дотација и трансфера из буџета. У 2005. години дефицит ПИО фонда и велики износ дотација и трансфера из буџета постају главна тема, што је, на крају, и резултирало Изменама ПИО закона крајем године. Како је до тога, заправо, дошло?

Овде се, ипак, треба мало вратити у скорију прошлост. Кључна реформска година била је 2001. – у јуну је извршена реформа опорезивања зарада, а у децембру прва фаза пензијске реформе. Иако је проширена основица, стопе доприноса су значајно смањене (стопа доприноса за ПИО је номинално смањена са 32 на 19,6%), па је укупан ефекат био смањење прихода од доприноса за скоро 1 процентни поен БДП-а.<sup>3</sup>

Дакле, *своје доприноса нису одређене јуна 2001. године иако да њензијски сисџем буде у равнотежи – већ иада је њензијски сисџем био у дефицију од око 1,2% БДП-а*, а дотације и трансфери ПИО фонду запослених износили су око 3% БДП-а. Наравно, тако се поступило са циљем растерећења трошкова радне снаге, а могуће и имајући у виду предстојећу пензијску реформу од које су се очекивали значајни финансијски резултати.

Табела 2. *Расходи за њензије и дефицит њензијског сисџема, 2001–2009.*

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Осигурање запослених									
Расходи за пензије у БДП	7,9%	10,1%	10,5%	10,0%	10,1%	10,2%	9,9%	10,8%	11,9%
Промена учешћа	...	2,2%	0,4%	-0,5%	0,1%	0,0%	-0,3%	0,9%	1,1%
Допринос раста пензионера	...	0,2%	0,0%	-0,1%	0,0%	0,1%	0,2%	0,1%	0,1%
Допринос раста пензија	...	2,1%	0,4%	-0,4%	0,2%	-0,2%	-0,4%	0,8%	0,9%
Дотација и трансфери из буџета	3,0%	5,2%	4,9%	4,9%	4,9%	4,9%	4,0%	4,2%	6,5%
од чега: Покривање минималне пензије	..	..	..	..	..	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%
по посебним прописима (члан 235)	0,2%	0,3%	0,6%	0,3%	0,4%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%

3 Бајец, Ј. и Станић, К. (2005).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Дефицит пензијског система	1,2%	3,0%	2,8%	2,2%	2,2%	2,1%	1,5%	2,5%	3,7%
Сва три осигурања									
Расходи за пензије у БДП	...	10,9%	11,3%	10,9%	11,1%	11,5%	11,2%	12,2%	13,8%
Дотације и трансфери из буџета	..	..	5,2%	5,5%	5,5%	5,7%	4,8%	5,1%	7,4%

Извор: ПИО фонд

Напомена: Дефицит пензијског система дефинисан је као приход од доприноса и трансфер из буџета по основу посебних прописа (члан 235) минус расходи за пензије. Од 2006. године у приход се рачуна и трансфер за покривање разлике до минималне пензије.

Међутим, већ прве године након реформи *расходи за пензије су неочекивано значајно порасли – у 2002. години они су већи за преко 2 процената поена БДП-а у односу на 2001. годину*. Ово повећање је само малим делом – за око 0,16 процентних поена БДП-а – последица повећања броја пензионера.<sup>4</sup> Такође, мањим делом је и последица високог (статистичког) раста зарада, па тиме и пензија, који је, пре свега, био резултат пореске реформе из јуна 2001. године и преласка на систем бруто зарада.<sup>5</sup> *Највећи допринос повећању расхода за пензије у 2002. години настао је због значајног смањења инфлације, па тако и смањења уштеда које су раније настале услед поемака у исплати пензија.*<sup>6, 7</sup> Наслеђени помак у исплати пензија више није доводио до

4 Број старосних пензионера растао је током 2001. године (за око 40.000 пензионера), вероватно као последица најаве померања старосне границе. Овај раст је пренет на 2002. годину, када је, такође, дошло до раста броја пензионера, али у мањој мери (за око 15.000).

5 „Проширење основице преласком на систем бруто зарада довело је до статистичког раста зарада, без суштинског повећања трошкова рада. Поред тога, очигледно да је фискално растерећење у одређеној мери искоришћено и за повећање зарада. Такође, од јуна 2001. године значајно су повећаване минималне основице за осам категорија квалификација. Коначно, раст зарада је и последица фискалног прилагођавања које је омогућило редовну исплату и повећање зарада онима који се финансирају из буџета (посебно запослени у здравству и образовању)“ Станић, К. (2005). „Регистровани запослени и зараде – статистички подаци и њихово кретање у период 2000–2005“, *Квартални мониторинг*, бр. 3/2005, ФРЕН, стр. 66.

6 Просечна годишња инфлација у 2002. години износила је 21,5% у поређењу са 91,8% претходне године. Ово је допринело да се расходи за пензије повећају за чак око 1,5% БДП-а.

7 У периоду од 1995. до 2000. само је 1996. године исплаћено свих 12 пензија, док је преосталих година исплаћивано од 10,5 до 11,5 пензија. На тај начин настао је и помак у исплати пензија, којим се у условима високе инфлације значајно „штеди“. Нова власт 2001. године наследила је помак у исплати пензија од два и по месеца.

великог обезвређивања пензија, што је утицало на реалан раст пензија, али и на повећање расхода за пензије.<sup>8</sup>

Овај неочекивани раст пензија повећава расходе за пензије на око 10% БДП-а као и дефицит пензијског система на око 3%, док су дотације и трансфери из буџета за ПИО фонд запослених износили више од 5% БДП-а. Услед оволиког скока, који очигледно није био последица пензијске политике, питање расхода и дефицита фонда постаје велика и стално актуелна тема.

Још неколико ствари је томе допринело. Прво, политичари и аналитичари не праве разлику између расхода ПИО фонда и расхода за нето њензије. То је довело до погрешног тумачења кретања расхода за пензије, као и проблема у међународним поређењима.

ПИО фонд запослених, поред трошкова за пензије, покрива и неке друге накнаде из социјалној осигурања као што је накнада за телесно оштећење, накнада за туђу помоћ и негу, набавку помагала за слепа лица, накнаду за погребне трошкове пензионера, итд. Такође, из расхода фонда се финансира и здравствено осигурање њензионера, потом административни њрошкови, итд. Све ово доводи до забуне при компарацији са међународним подацима који под термином пензијских расхода искључиво региструју расходе за нето пензије<sup>9</sup>.

Првих пар година након реформи расхода ПИО фонда и расхода за њензије имали су донекле различита кретања – док су расходи фонда расли и након 2002. године, расходи за нето њензије су били стабилни. Неколико је узрока ових различитих кретања. Прво, поред текућих расхода за пензије, ПИО фонд запослених је крајем 2002. године почео да отплаћује тзв. сџари дуј пензионерима наслеђен од претходног система. Ово за ПИО фонд у 2003. и 2004. години представља додатни трошак од око 0,35% БДП-а. Такође, у 2004. години дошло је до значајног њорасња њрошкова здравственој осигурања њензионера, који се такође покрива из прихода ПИО фонда. Законом о доприносима за социјално осигурање из јула 2004. године стопа доприноса која се плаћа на здравствено осигурање пензионера је повећана са 10,4% (колико је до тада износила за пензионере) на 12,3%. Ово је утицало на повећање расхода фонда у 2004. години за 0,16 процентних поена БДП-а у односу на 2003. годину. Такође, у 2004. години дошло је

8 Бајец, Ј. и Станић, К. (2005), „Колики је стварно дефицит пензионог система у Србији?“, *Квартални монитјор Економских њрендова и њолијшка у Србији*, Београд, број 1, ФРЕН.

9 Прецизније, и за бруто пензије у случају пар земаља где се на пензије плаћа порез, што је углавном случај у скандинавским земљама. Међутим, у случају да се доприноси за здравствено осигурање пензионера исплаћују из пензијског фонда, они се не рачунају у расход за пензије, те зато кажемо нето пензије (без доприноса).

до јако великог скока *финансијских трошкова* тј. финансијских обавеза наслеђених из претходног система (за чак око 0,8% БДП-а). Ови трошкови су се тicali исправљања пропуста, грешака и испуњавање обавеза насталих у претходном периоду.<sup>10</sup>

У исто време, кретање расхода за пензије је било знатно другачије. Након раста у 2002. години, расходи за пензије су на стабилном нивоу. Тих првих година након реформи број пензионера стагнира (чак се и незнатно смањује) као последица померања старосне границе и поштравање услова за одлазак у инвалидску пензију. Мала повећања расхода у БДП-у из 2003. и 2005. године су последица статистичког раста зарада који је био толико виши од раста БДП, да су чак и поред индексације Швајцарском формулом – а што значи само пола реалног раста зарада – и пензије реално порасле брже од БДП-а. Треба, међутим, напоменути да је у том периоду *стабилнијика* *прецењивала раст зарада*.<sup>11</sup> У малој мери расходи су порасли и у 2006. у односу на 2005. годину због смањеног помака у исплати пензија, а ово се посебно односи на смањење помака исплате пољопривредних пензија који је у том тренутку износио 20,5 месеци.<sup>12</sup>

И поред тога, може се рећи да су расходи за текуће пензије закључно са 2007. годином били *на стабилних око 11% БДП-а за сва три осигурања* (без војних пензионера).<sup>13</sup>

Слично, када је у питању дефицит, такође треба *разликовајти дефицит пензијског система од дефицита ПИО Фонда*, односно укупних дотација и трансфере из буџета. Када говоримо од дефициту ПИО фонда и трансферима из буџета, онда се имплицитно сматра да стопа доприноса за ПИО, која је првобитно износила 19,6% а касније 22%, треба да финансира све расходе ПИО фонда укључујући и административне трошкове. Стога смо дефинисали адекватнији индикатор *дефицит пензијског система* као разлику између прихода по правима (доприноси, трансфери по посебним прописима и трансфери до допуне минималне пензије) и расхода за нето пензије.

10 Реч је о компензацијама између предузећа, ПИО фонда и Фонда за развој, отплата краткорочних позајмица током године, итд. Највећи део овог издатка је само књиговодствени, с обзиром на то да представља компензацију између Фонда за развој и предузећа, тако да он суштински не утиче на дефицит (јер се иста сума налази и на страни расхода и на страни прихода).

11 Станић, К. (2005), „Регистровани запослени и зараде – статистички подаци и њихово кретање у периоду 2000–2005“ *Квартални мониторинг*, број 3/2005, Фонд за развој економске науке.

12 Овде се има у виду раст пензије по том основу, а не отплата дуга по основу доцњи.

13 Искључене отплате дугова – и велики дуг у 2003. и 2004. години и отплата „доцњи“ у 2005. години.

До значајног раста дефицита ПИО фонда и пензијског система дошло је у 2002. години услед горе објашњених разлога. Након 2002. године дефицит ПИО фонда, тачније дотације и трансфери из буџета, остају на високом нивоу од скоро 5% БДП-а (преко 5% када се укључи и фонд пољопривредника), услед горе објашњених разлога раста расхода ПИО фонда.

Поред тога, лоша статистика зарада је умањила ефекат швајцарске формуле, с обзиром да стварни раст зарада није био толико висок као што је статистика приказивала, па самим тим ни приходи од доприноса. У исто време, пензије су се индексирале тим прецењеним растом. Укупне дотације и трансфери за сва три фонда су још мало повећани 2006. године због смањеног помака у исплати пензија.

У исто време дефицит пензијског система се стабилно смањивао. Овај ефекат би, свакако, био већи да није, као што је већ поминуто, било проблема са статистиком зарада. У 2007. години дефицит пензијског система осигурања запослених се спушта на 1,5% БДП, са 3 % у 2002.<sup>14</sup>

Дакле у периоду након реформи па све до 2008. године, иако су расходи за пензије били стабилни, а дефицит пензијског система се смањивао, финансијски ефекти пензијске реформе се из разних разлога нису видели.

Међутим, у 2008. години долази до значајног скока учешћа за пензије у БДП-у, што је директна последица два ванредна усклађивања пензија у току те године. Прво ванредно усклађивање од 11%, у јануару месецу, сходно члану закона по коме просечна пензије не може да падне испод 60% просечне зараде (сада већ знамо да се, у међувремену, променила методологија праћења зарада која је показала да тај однос, заправо, и није пао испод 60%); и друго ванредно усклађивање у октобру месецу од додатних 10% на редовно усклађивање, као део политичког договора владајуће коалиције. Раст пензија је пренет у 2009. годину.

Ово ванредно усклађивање дешава се у периоду када почиње економска криза, те су привредна кретања потпуно дивергентна – долази до пада БДП-а, зарада и запослености. Све то је довело до драматичног скока расхода за пензије и дефицита пензијског система, а посебно дотација и трансфера из буџета.

Стабилизација на преткризном нивоу расхода и дефицита се очекује у 2011. години.

14 У међувремену је дошло и до повећања стопе доприноса у два наврата са 19,6% на 22%, што је такође у мањој мери допринело смањивању дефицита.

## КАРАКТЕРИСТИКЕ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА У СРБИЈИ – ЗАШТО СУ РАСХОДИ ВИСОКИ?

Иако, дакле, не у толико драматичној мери као што се обично у јавности мисли, и даље стоји да *Србију карактеришу високи расходи за пензије у БДП-у*. Можемо рећи да они износе између 11–12% БДП-а у нормалним околностима тј. када изузмемо ванредни период 2008/09. године када су расходи енормно скочили услед ванредног политички условљеног повећања пензија.

Висину расхода за пензије (у односу на БДП) је, наравно, интересантно и корисно упоредити са другим земљама. Међутим, међународна поређења су, заправо, много компликованија него што на први поглед изгледају. Прво, треба, дакле, имати у виду да се међународни подаци заснивају на подацима о расходима за пензије и да су сва поређења укупних расхода фонда ПИО са међународним подацима неадекватна. Даље, расходи за пензије у неким земљама укључују и приватни сектор. ЕУРОСТАТ подаци укључују и приватне финансиране пензије, ако су оне обавезне или колективно организоване – тзв. први и други стуб по терминологији Европске комисије.<sup>15</sup> Такође, пензије се евидентирају по бруто принципу, тј. онолико колико је расход државе, без обзира да ли пензионер после од тог износа плаћа порезе или доприносе. Ово, првенствено, прави разлику код нордијских земаља, које, углавном, опорезују своје пензионере, али они за узврат имају изузетно велики избор услуга и повластица, и са централног и са локалног нивоа. Коначно, тешко је упоређивати расходе за пензије које исплаћује држава међу земљама са потпуно различитом традицијом пензијских система, где тзв. Беверицови системи имају дугу традицију компанијских пензијских планова које исплаћује приватни сектор.

Дакле, врло је тешко пронаћи адекватне податке за поређење и, при том их анализирати у одговарајућем контексту. Као најпримеренији изабрани су подаци из најновијег Извештаја о старењу Европске Комисије, који приказују расходе за пензије из државног система.<sup>16</sup>

Износ расхода између 11–12%, колико су износили у 2007. години за коју имамо податке за ЕУ земље, су на нивоу других земаља са Бизмарк традицијом а значајно су, наравно, виши од земаља са Бевериц традицијом.

15 За различите терминологије види Анекс бр. 2 у Матковић *et al.* (2009), *Изазови увођења обавезној приватној пензијској систему у Србији*, ЦИДС и УСАИД-СЕГА, Београд.

16 Међутим, и око њих постоје недоумице, и то код Данске за коју се издатак чини виши него што би требало да буде, а са друге стране за Немачку и Аустрију где је податак могуће потцењен.



Ако посматрамо врло високе расходе за пензије у Србији из 2008. и 2009. године и упоредимо их са расположивим подацима за европске земље из 2007. године (табела 3), видимо да је Србија изнад сваког нивоа потрошње за пензије. Код нас су пензије у 2008/09. години ванредно порасле баш пред саму кризу када је пао БДП, и иако није искључено да је дошло до повећања расхода за пензије услед пада БДП-а и у неким ЕУ земљама, то свакако није било у оволикој мери. Како су пензије више од две године биле замрзнуте, расходи се већ смањују и можемо очекивати да ће се вратити на ниво од 11–12% у 2011. години.

Међутим, и у „нормалним околностима“ расходи за пензије у Србији виши су и од просека за земље централноисточне Европе које су приступиле ЕУ (одавде означене као ЕУ-10),<sup>17</sup> мада је међу њима ситуација прилично шаролика. Тако на пример, балтичке земље имају изузетно ниско учешће пензија у БДП, као и ЕУ-2 земље (Бугарска и Румунија). Централноевропске земље имају просечно више расходе за пензије, али су и међу њима неке са високим расходима за пензије – као што су Пољска, Мађарска и Словенија, а с друге стране Чешка, Словачка са доста ниским расходима.

Табела 3. Расходи за њензије из државној сисџема (учешће у БДП) – 2007. јодина

Тип система/ група земаља	Просек*	Земља	Расходи за пензије из државног система	Неновчане накнаде**
1	2	3	4	5
Бизмарков тип	11.2	Немачка	10,4	
		Аустрија	12,8	
		Италија	14,0	
		Француска	13,0	
		Шпанија	8,4	
		Белгија	10,0	
		Грчка	11,7	
		Луксембург	8,7	
		Португалија	11,4	
Беверицов тип	6.6	Данска	9,1	1,9
		Ирска	4,0	
		Велика Британија	6,6	0,6
		Холандија	6,6	0,8

17 Ознака ЕУ-10 може да се користи и за 10 земаља које су приступиле 1. маја 2004. године ЕУ. Овде ЕУ-10 означава осам земаља централноисточне Европе које су приступиле ЕУ 2004. године и Бугарску и Румунију које су приступиле 2007. године.

1	2	3	4	5
Нордијски тип	9.5	Норвешка	8,9	1,8
		Шведска	9,5	2,5
		Финска	10	1,0
Балтичке земље	5.9	Естонија	5,6	
		Летонија	5,4	
		Литванија	6,8	
Земље централне Европе	9.4	Чешка	7,8	
		Мађарска	10,9	0,6
		Словачка	6,8	
		Словенија	9,9	
		Пољска	11,6	
ЕУ-2	7.5	Румунија	6,6	
		Бугарска	8,3	

\* непондерисани просек

\*\* неночване накнаде за старе и породичне пензионере, приказане ако је у питању значајни износ (извор: Pension at Glance, 2009)

Извор: ЕС (2009), Aging Report (подаци за 2007)

Шта утиче на ову разноликост висине расхода у земљама централно-источне Европе? Па, прво, велики број ових земаља је увео тзв. II стуб по терминологији Светске банке, што је значило потребу отварања фискалног простора, често смањењем првог стуба. То је један од разлога што су неке земље, као што су Румунија и Естонија, драстично смањиле накнаде за своје пензионере – у Румунији нето стопа замене<sup>18</sup> износи 35,9 а у Естонији 41% последње зараде. Стопа замене је прилично ниска и у Бугарској – 53,3% али и у Литванији 57,7%. С друге стране, Пољска, а посебно Мађарска, и поред увођења II стуба нису смањиле накнаде својим пензионерима (табела 4). Наравно, то има своју цену, што је само један од разлога врло високог фискалног дефицита у Мађарској.

Иако је стопа замене индикатор који најбоље осликава дизајн пензијског система, за анализу висине расхода за пензије важнији је показатељ однос просечне пензије у просечној заради. Овај показатељ може бити знатно другачији од стопе замене јер узима у обзир и просечан радни век пензионера, индексацију пензија, висину породичне и инвалидске пензије, пољопривредне пензије, итд.

У земљама као што су Литванија и Летонија, иако су системи дизајнирани тако да обезбеђују адекватну пензију (високе стопе замене тј. адекватну висину пензија за оне који су радили цео радни век), просечне пензије су врло ниске у односу на просечну зарату.

18 Однос пензије у првој години пензионисања и последње нето зараде за неког ко је радио 40 година.

Питање је шта су све тачно разлози оваквих пензија. За Литванију, рецимо, може бити нижа дужина радног века – око 30 година. Дакле, у балтичким земљама и Румунији удео просечне пензије у заради је врло низак, а што је у директној вези са висином стопе ризика сиромаштва пензионера.<sup>19</sup> У Бугарској је ризик сиромаштва такође прилично висок, вероватно из разлога што је однос просечне пензије у нето заради релативно низак – око 50%.<sup>20</sup>

Табела 4. Индикатори њензијског сисџема ЕУ-10 и Србија, њодаци за 2007

	Расходи за пензије из државног сисџема (% у БДП)	Пензионери у укупном становништву (%)	Пензионери у становништву 15–64 (%)	Број осигураника/број пензионера	Нето стопа замене (%)	Просечна пензије/просечна (бруто) зарада	Стопа ризика сиромаштва пензионера (%)*	Просечна годишња зарада/ БДПц
Бугарска	8,3	29,0	42,0	1,28	53,3	44,4	23,6	0,70
Румунија	6,6	26,4	38,0	1,07	35,9	29,4	22,9	0,89
Ческа	7,8	26,5	37,3	1,79	79,3	45,0	6,3	0,78
Мађарска	10,9	30,2	44,0	1,31	100,4	45,2	8,1	0,85
Словачка	6,8	22,0	30,6	2,01	63,1	45,2	8,0	0,76
Словенија	9,9	26,0	36,8	1,69	82,0	40,9	16,5	0,93
Пољска	11,6	26,2	36,9	1,54	77,7	56,2	6,4	1,14
Литванија	6,8	26,8	39,3	1,61	57,0	33,1	29,8	0,80
Летонија	5,4	25,0	36,6	2,09	77,6	24,0	37,7	0,80
Естонија	5,6	28,2	40,2	1,79	41,0	26,5	37,1	0,75
<b>просек</b>	<b>8,0</b>	<b>26,6</b>	<b>38,2</b>	<b>1,62</b>	<b>66,7</b>	<b>39,0</b>	<b>13,0</b>	<b>0,84</b>
Србија 2007	11,2	21,1	31,4	1,58	78,2	39,5	17,5	1,33
Србија 2009	13,4	21,7	32,1	1,40	76,5	44,8	16,2	1,38
Србија 2010	12,5	..	..	..	72,3	41,8	..	1,33

\*релативно сиромаштво по доходу без прихода у натура

Извор: За ЕУ-10: ЕЦ (2009) Aging Report (подаци за 2007); ЕЦ-ИСГ (2009) Current and Theoretical RR (Подаци за 2006) и ЕУРОСТАТ за стопу ризика (подаци за 2007); за Србију: ПИО фонд и РЗС

Погледајмо основне пензијске параметре у Србији. У 2009. години укујан број њензионера у Србији износио је скоро 1,6 милиона, шџио

19 Мера релативног сиромаштва (релативна линија сиромаштва одређује се као 60% медијане просечне потрошње по потрошачкој јединици).

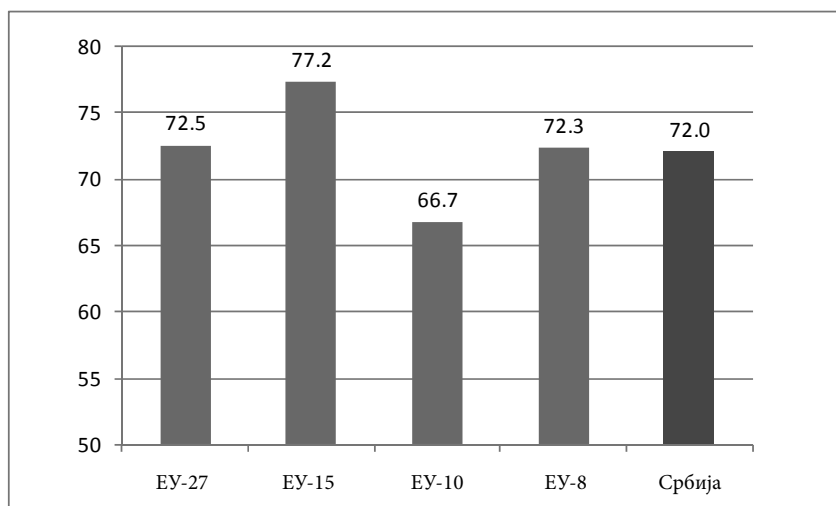
20 Ризик сиромаштва пензионера у овим земљама порастао је у годинама кризе, рецимо у Летонији на преко 50%, у Естонији на око 40%, Бугарској на преко 30% (извор ЕУРОСТАТ).

је преко 20% укљученог становништва. Када се упоредимо са земљама централно-источне Европе видимо да тај однос заправо није висок. Штавише, он је у Србији најнижи у односу на 10 централно-источних земаља чланица ЕУ са којима се поредимо у Табели 4. Исто важи и за учешће пензионера у радно активном становништву (15–64 година).

Однос између броја осигураника и броја пензионера је недовољан – у 2009. години њао је на њек нешто изнад 1,4 а у фонду запослених на око 1,3. Он је значајно погоршан у последњих 20 година. Овако недовољан однос је, пре свега, резултат смањења запослености. Међутим, компаративно гледано, и поред изузетно високе стопе незапослености у Србији, тај однос, заправо, не одскаче драматично у односу на ЕУ-10, али и на друге европске земље.<sup>21</sup> Иако ове земље имају већу запосленост, њихова покривеност становништва пензијом је већа.

Стопа замене у 2010. години је за радника који је радио пун радни стаж на нивоу од око 72% нето зараде коју је зарађивао током радног века. Овај износ је тренутно на прихватљивом нивоу и упоредив са земљама ЕУ (Графикон 1).

Графикон 1. Нето стопа замене у Србији и ЕУ\*



\* Прва пензија (из обавезног система) као проценат зараде пре пензионисања за радника са константно просечним приходима и 40 година радног стажа

НАПОМЕНА: укључена и пензија из компанијских планова у земљама где је њихова покривеност преко 90% радне снаге (Шведска и Холандија)

Извор: Калкулација аутора за Србију, податак за 2010; Европска Комисија за ЕУ (СПЦ-ИСГ извештај из 2009, подаци за 2006; не процењује се да је, у међувремену, дошло до промене)

21 Станић (2010), *Пензијски систем у Србији – дизајн, карактеристике и ирејорке*, ЦЛДС и УСАИД, стр. 60.

Однос њросечне њензије осигурања запослених у њросечној неџо заради у 2010. џодини износи око 64%, а однос њросечне сџаросне њензије у њросечној неџо заради 74%. Како немамо овај податак за ЕУ-10 земље, можемо се поредити једино са односом њензије у њросечној бруџо заради за сва џири осигурања а који је џренуџно на око 40% и упоредив је са ЕУ-10.

Поставља се питање зашто су расходи за пензије у односу на БДП толико високи у Србији у поређењу са појединим земљама централноисточне Европе. Основни индикатори пензијског система који утичу на висину расхода за пензије, а то је број пензионера (у односу на становништво) и висина пензије у односу на зарату, не „искачу“ у односу на ове земље. И поред тога учешће расхода за пензије у БДП-у у Србији је виши од ЕУ-10.

Одговор лежи у односу њросечне зарате (на џодишњем нивоу) и БДП *per capita*. Иако немамо потпуно упоредиве податке, ипак на основу расположивих података видимо да је овај однос код нас значајно виши у односу на ЕУ-10. Треба додати да се податак за Србију односи на формални (регистровани) износ зарате, док је податак за ЕУ-10 земље анкетни па вероватно узима у обзир и зарате из сиве економије.<sup>22</sup> Имајући у виду праксу неплаћања пореза и доприноса на значајан део зарата у Србији (за који на нивоу анегдотских доказа сматрамо да је на вишем нивоу него у ЕУ-10), онда се може претпоставити да је ова разлика још значајнија.

Шта је конкретно узрок, није сасвим јасно. Једно од објашњење може да лежи у статистички потцењеном БДП-у *per capita*. Интерпретација разлике је ван домена овог рада, али је, свакако, врло интересантан налаз који захтева дубљу анализу.

Дакле, када говоримо о висини расхода за пензије у БДП-у и посматрамо два основна пензијска индикатора која одређују висину расхода, видимо да проблем, заправо, не лежи на „пензијској страни“. Када је у питању стандардна старосна пензија, пензијски систем у Србији је на задовољавајућем нивоу – бодовна формула јако добро повезује доприносе и пензије, у обрачун пензије узима се целокупан радни стаж, стопа замене је тренутно потпуно упоредива са земљама ЕУ, а дужина коришћења пензије за стандардног старосног пензионера чак и испод просека.<sup>23</sup>

Наравно, то не значи да у оквиру пензијског система нема простора за даља побољшања. У том смислу треба истаћи основне области где постоји простор за побољшања пензијског система у Србији.

22 Извор података за ЕУ-10 јесте СИЛЦ.

23 Станић (2010), *Пензијски сисџем у Србији – дизајн, карактеристике и њрејо-руке*, ЦЛДС и УСАИД, страна 46–47.

## ЈОШ НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СИСТЕМА – ПРЕОСТАЛЕ „ИРАЦИОНАЛНОСТИ“

Поред стандардне старосне пензије, у пензијском систему Србије постоји могућност пензионисања „по стажу“ – осигураник може да оствари право на пензију и пре него што напуни године живота прописане старосном границом уколико је радио „пун стаж“. До сада је пун стаж за жене износио 35 година уз 15% додатка у формули за обрачун пензије, а 40 година за мушкарце. Минимална старосна граница за одлазак у пензију износила је 53 године живота.

Тако је, на пример, жена која је почела да ради одмах након средње школе – са 18 година живота – по досадашњем законском решењу могла да оде у пензију са 53 године живота. При томе јој се додало 15% стажа што значи да је њен стаж у формули износио 40 година, колико и пун стаж за мушкарце. Што се мушкараца тиче, уколико неко почне да ради одмах након средње школе (са 18 година), услов за пензионисање по пуном радном стажу може да оствари са 58 година.

Када се неко пензионише по основу стажа, он *ипрактично дуже њрима њензију од особе која је у њензију оишла њо основу сѡаросѡи*.<sup>24</sup> На пример, у Србији просечно очекивано трајање живота особе мушког пола у 58. години живота износи скоро 18,5 година а у 65. години близу 14 година. То значи да ће неко ко оствари пензију у 58. години до краја живота просечно примити око 30% више укупних пензијских накнада од оног ко се пензионисао са 65 година живота.

Овакву категорију пензија познају многи пензијски системи у Европи и она сама по себи није спорна. Међутим, она обично подразумева умањење пензија за сваку годину пензионисања пре достигања старосне границе. Тако су, на пример, у Хрватској до септембра 2010. године пензије по стажу умањиване по 0,15% за сваки месец ранијег пензионисања (9% за 5 година ранијег пензионисања), да би се од септембра умањење повећало на 0,34% месечно или 20,4% за пет година.

У случају када не постоје умањења за ранији одлазак у пензију, као што је случај код нас, тада *корисници њензије „ѡо сѡажу“ боље ѡролазе од сѡандардних сѡаросних њензионера*, што није у складу са принципом актуарске неутралности.<sup>25</sup>

24 Под претпоставком да ови пензионери немају краћи животни век. Постоји могућност да та претпоставка није тачна будући да су у питању осигуранци који нису факултетски образовани, вероватно су радили на тежој врсти посла и имали лошије услове живота. С обзиром на то да подаци нису расположиви и имајући у виду праксу других земаља, полази се од претпоставке да животни век ове групе пензионера прати просечно очекиван животни век укупне популације.

25 О принципима актуарске правичности и неутралности у Станић (2010).

Слична је ситуација и са пензијама по основу *бенефицираној радној стажа*. Бенефицирани радни стаж је стаж који се рачуна са увећаним трајањем на пословима на којима је рад нарочито тежак и штетан по здравље. У Србији постоје четири групе послова којима се стаж увећава 2–6 месеци годишње, у зависности од групе послова. За ово увећање послодавац плаћа додатне доприносе, који су пропорционални увећаном стажу и износе од 3,7–11% зараде.

Поред увећаног стажа, ови осигураници одлазе раније у пензију, али се за те године дужег коришћења пензије не плаћају додатни доприноси, нити се пензије умањују. Ако опет направимо поређење са хрватским системом видећемо да, на пример, код њих послодавац за групу послова 12/14 плаћа око 25% веће доприносе него за стандардне осигуранике (додатних 4,86% у односу на 20%) док код нас плаћа око 17% више доприносе (3,7 у односу на стандардних 22%). У том смислу, слично пензијама „по стажу“, нарушен је принцип актуарске правичности и неутралности и ови пензионери су у бољој позицији од стандардних старосних пензионера.

Ове „повлашћене“ категорије пензионера су прилично заступљене у пензијском систему Србије. Када погледамо структуру пензионера она је неповољна – *пензионера са „стандардном“ старосном пензијом* има само *нешто више од пола милиона* – 39,2% пензионера осигурања запослених. Овде улазе и они који су пензионисани „по стажу“. *Пензионери са бенефицираним радним стажом чине 20% укупног броја пензионера у осигурању запослених.*

*Старосна структура старосних пензионера је врло неповољна* - око 30% укупних старосних пензионера је млађе од 60 година када су у питању жене, и млађе од 65 година када су у питању мушкарци. То значи да велики број пензионера прима дуже пензију од пензионера који се пензионише по годинама живота.

## ЗАКОНСКЕ ПРОМЕНЕ У 2010. ГОДИНИ

На самом крају 2010. године усвојене су дуго најављиване измене ПИО закона. Ове измене се помињу још негде од средине 2009. године када је ММФ као један од услова затражио реформу пензијског система. Измене закона су најављиване као радикална реформа система.

Влада Републике Србије је 17. јуна усвојила дуго очекивани Предлог Закона о изменама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању, а његово усвајање у Парламенту се одложило за јесен текуће године. Међутим, 22. октобра Влада Србије

је Закон, на захтев синдиката, напрасно повукла из скупштинске процедуре. Пет синдикалних организација у Србији најавило је масовне протесте, јер је за њих било неприхватљиво предложено решење које је Влада усвојила, пре него што га је разматрао Економско-социјални савет. Након преговора са синдикатима, нешто измењен предлог је коначно усвојен 29. децембра.

Као што је већ било говора у Фокусу из јуна 2010, промене предвиђене предлогом Закона крећу се у добром правцу. Конкретно, измене закона управо третирају две области пензијског система – пензије по услову „пуног стажа“ и пензије за бенефицирани радни стаж – које су у претходном одељку идентификоване као области у којима су потребне даље реформе.

Када је у питању *пензионисање „по пуној стажи“*, потребан стаж за пензионисање жена „по пуној стажи“ се подиже са 35 година на 38, а синхронизовано се смањује додатак на стаж жена који сада износи 15%, на 6%. Такође, предвиђено је подизање минималне границе за пензионисање са 53 на 58 година живота. Пун стаж за мушкарце остаје 40 година.

Све ове промене предвиђене су поступно. Према првобитном предлогу закона, подизање потребног стажа за жене је предвиђено за период од 2011. до 2019. године – потребан стаж се повећава са 35 на 38 година (сваке године по 4 месеца), а коефицијент увећања стажа за жене се смањује на 6% (сваке године по један проценти поен). Минимална старосна граница требало је да се повећава на 58 година у периоду од 2011. до 2023. године, прво по 4 месеца сваке године, а онда, од 2020. до 2023. године, сваке године за по 6 месеци.

Усвојено решење се мало разликује од предложеног, утолико што се померање пуног стажа и минималне старосне границе за жене одлаже за 2013. годину уместо 2011. године, како је првобитно предложено.<sup>26</sup> Дакле, по усвојеном Закону пун стаж и минимална граница за жене почињу да се подижу од 2013. године – пун стаж се повећава у периоду од 2013. до 2021. сваке године по 4 месеца, а минимална старосна граница од 2013. до 2106. године по 4 месеца, а од 2017. до 2023. године по 6 месеци.

Ове промене практично тангирају само жене. У највећем броју случајева мушкарци који иду по стажу у пензију стичу услов тек са 58 и више година, те их померање минималне старосне границе неће „поткачити“.<sup>27</sup>

26 Одлагање померања пуног стажа од 2013. године предвиђено је децембарским Предлогом закона, а померање минималне старосне границе усвојено је амандманима.

27 Теоретски мушкарац који почне да ради са 15 година може да стекне услов са 55 година живота, али ово су, вероватно, ретки случајеви.



Дакле, ишло се на уједначење позиције мушкараца и жена по питању дефиниције пуног стажа (38 и 40 уместо 35 и 40), и стажа уопште (6% додатак на стаж жена уместо 15%). Иако постоје историјски разлози за повољнији третман жена у пензијском систему, као што је лошији положај на тржишту рада и у друштву уопште, пензијски систем није институција која треба да решава овакве проблеме. Стога су предложене промене адекватне, посебно имајући у виду постепеност увођења истих.

Међутим, питање актуарске неутралности између пензионера који се пензионишу по старости и по стажу се не решава на најбољи начин. С једне стране, предложеним законским решењем се могућност пензионисања по стажу за жене практично постепено укида. Са друге стране, питање актуарске неутралности за мушкарце остаје недирнуто.

Адекватније решење за услове транзиционе привреде и генерално модерније решење које омогућава флексибилност било би смањење пензије „по стажу“ за одређени проценат. На пример, смањење пензије за око 9–10% за жене које се пензионишу по стажу са 55 година живота и мушкарце који се пензионишу са 60 година живота донекле уважава начело актуарске неутралности, а у исто време оставља могућност пензионисања пре стандардне старосне границе.

Основна промена везана за *бенефицирани радни сџај* предвиђена новим Законом тиче се старосне границе за стицање услова одласка у пензију. Постепено се подиже минимална старосна граница са 53 године на 55 година живота за прве три групе послова у периоду 2011–2016. године, док за четврту остаје 50 година живота.

Табела 5. *Старосна границе за бенефицирани радни сџај (различита законска решења)*

Група послова на којој се стаж рачуна са увећаним трајањем	Закон из 2003. године	Измене и допуне из 2005. године	Измене и допуне из 2010. године
Број година рада потребних за смањење једне године старосне границе			
12→14	6 година	3 године	5 година
12→15	5 година	2 године и 6 месеци	4 године
12→16	4 године	2 године	3 године
12→18	3 године	1 годину и 6 месеци	1 годину и 6 месеци
Минимална старосна граница			
12→14	53 године живота	53 године живота	55 година од 2015. (у међувремену, померање по 4 месеца годишње)
12→15			
12→16			
12→18		50 година живота	50 година живота

У исто време повећава се потребан број година рада на овим врстама посла за које се „стандардна“ старосна граница смањује за по једну годину. Према важећем закону, старосна граница се за прву групу послова (12/14 месеци) снижава за по једну годину за сваке три године проведене на овим пословима а по новом за пет; за другу групу (12/15 месеци) уместо до сада потребних две године и шест месеци треба четири године рада; за трећу групу (12/16 месеци) сада су потребне две године а по новом треба три. Предложене измене и допуне Закона не тангирају четврту групу послова (12/18 месеци).

Иако се минимална старосна граница за бенефицирани радни стаж постепено подиже на 55 година старости (ефективно од 2016. године), суштински ће се она, барем за прве две групе послова, подићи већ у 2011. години, с обзиром да осигуранице неће више тако лако моћи да „зараде“ године потребне за смањење стандардне старосне границе.

Иако ово јесу промене у добром правцу и у складу са принципом актуарске правичности, оне су практично само враћање, и то не у потпуности, на решење из 2003. године. Према законима из 1997. и 2003. године за прву групу послова (12/14) старосна граница снижавала се за по једну годину за сваких 6 година проведених на овим пословима; за другу групу (12/15) за сваких пет; за трећу групу (12/16) било је потребно четири а за четврту (12/18) три године. Изменама закона из 2005. године ови критеријуми су значајно релаксирани тј. практично „преполовљени“. Најновији предлог измена закона из 2010. године, дакле, само исправља измене закона из 2005. године (Табела 5).

У том смислу измене закона у овом делу никако не можемо назвати реформом. Штавише, у домену бенефицираног радног стажа остало је још пуно простора за измене система. Пензионери који се пензионишу по основу бенефицираног радног стажа су и даље у значајно повољнијем положају од стандардних пензионера.<sup>28</sup> У циљу побољшања актуарске правичности у систему, а тиме и повећања уштеда, потребно је додатно унапредити начин обрачуна пензија за „бенефицирани“ радни стаж.

*Индексација* пензија је била најтежа тема при формулисању измена Закона. Доношење одлуке о индексацији општег бода и пензија је заиста комплексно и осетљиво, јер се, заправо, на индексацији преламају два контрадикторна циља пензијског система – адекватне и финансијски одрживе пензије. Нажалост, код нас је то питање чешће политичка, а не експертска тема.

---

28 Станић (2010), стр. 54 и 55.

Према предлогу Закона из јуна месеца, индексација пензија након замрзавања од две и по године предвиђена је тек за април 2011. (и април 2012. године), у проценту који представља збир процента раста потрошачких цена у претходних 6 месеци и процента који представља половину реалне стопе раста БДП-а у претходној календарској години (налик швајцарској формули са БДП-ом). За октобар 2012. године предвиђено је индексирање потрошачким ценама у претходних шест месеци. Овакав начин индексирања је предвиђен и изменама Закона о буџетском систему које су усвојене у октобру 2010. године.<sup>29,30</sup>

Међутим, како је министар Динкић захтевао раније повећање зарада у државном сектору, то је утицало и на промену индексације пензија. У међувремену је и предлог измена пензијског закона повучен из Скупштине услед притиска синдиката, па је нови Предлог закона делимично измењен. Према измењеном Предлогу који је усвојен крајем године, пензија из децембра 2010. године се усклађује тако што се повећава за 2%, а у априлу 2011. године усклађује се са кретањем потрошачких цена у претходна три месеца.<sup>31</sup> У октобру 2011. и априлу 2012. године пензије ће се усклађивати „швајцарском формулом“ (која укључује БДП уместо зарада).

Након тога, тачније од октобра 2012. године, предвиђено је усклађивање два пута годишње (1. април и 1. октобар) са кретањем потрошачких цена на територији Републике Србије у претходних шест месеци. У случају да бруто домаћи производ у претходној календарској години реално порасте више од 4%, у априлу ће се пензије усклађивати и са процентом који представља разлику између реалне стопе раста бруто домаћег производа и стопе од 4%. Ово, практично, значи реалан раст од највише око 1–1,5% годишње. Закон о изменама и допунама закона о буџетском систему фиксира овако договорено индексирање бар до 2015. године, а највероватније и након тога – „све док учешће пензија у БДП не достигне 10%“.<sup>32</sup>

Дакле, БДП представља и „окидач“ и параметар при индексацији општег бода и пензија. Иако концептуално гледано, на дужи рок, овакав начин индексације има смисла, он се још увек не користи у међународној пракси, а у Србији постоји неколико проблема у вези са коришћењем БДП-а у те сврхе.

29 Посебна је тема то што сада још један закон третира пензијски систем.

30 У изменама закона о буџетском систему неправилно се користи термин „усклађивање просечне пензије“.

31 Првобитно је требало да се индексира шестомесечном инфлацијом, а потом (од априла) онако како је планирано првобитним предлогом ПИО закона.

32 Истог дана када су усвојене Измене Закона о пензијско инвалидском осигурању још једном је измењен и Закон о буџетском систему, да би, између осталог, био усаглашен са ПИО законом, јер је у међувремену дошло до промене одлуке о индексацији.

Пре свега, то су статистички подаци. Статистички подаци су генерално проблематични, у шта смо се већ уверили када су у питању проблеми који су се јавили у претходном периоду са статистиком зарада. У међувремену је статистика зарада унапређена. Иако, вероватно, још увек постоје проблеми, просечну зараду је генерално лакше измерити од БДП-а, тако да се зарада ипак чини као поузданији показатељ, или бар као показатељ који је лакше унапредити када се уочи проблем. Поред тога, подаци о БДП-у нису ажурни и на званичан податак из Републичког Завода за статистику се обично чека више од годину дана, а у међувремену се барата проценама.

Друго, везивање расхода за пензије за БДП има смисла онда када су и приходи везани за неки други порески приход, а не приход од доприноса на зараду. Дакле, када кажемо да концептуално има смисла размишљати о индексацији пензија БДП-ом, то је у светлу размишљања које постоји у свету, о увођењу тзв. социјалног ПДВ-а, као прихода од којег би се једним делом финансирале пензије. С обзиром да смо у Србији још увек далеко од таквих одлука, онда везивање расхода за БДП нема смисла докле год се очекује да се пензије финансирају из доприноса.

Друга тема је висина „окидача“ и дела раста БДПа која улази у формулу за индексацију. Узимање у обзир само оног дела раста БДП-а изнад 4% је адекватно са аспекта финансијске одрживости, али недовољно када говоримо о адекватности пензија. Рачунице показују да би примена Закона о фискалној одговорности према коме учешће пензија треба да износи 10% БДП-а могла да спусти нето стопу замене на ниво испод 60%, па и испод 55%.

## ЗАКЉУЧАК

Пензијски систем у Србији је због високих расхода за пензије у БДП-у и високог износа дотација и трансфера из буџета велика тема последњих година. Иако је темељно реформисан у периоду 2001–2003, из различитих разлога финансијски ефекти ове реформе нису били евидентни. Међутим, пажљивијом анализом се може видети да су, све до ванредног усклађивања 2008. године, расходи за пензије били стабилни а дефицит пензијског система се смањивао.

Иако не у толикој мери као што се то обично у јавности мисли, расходи за пензије су ипак нешто већи него што је случај са земљама централноисточне Европе које су приступиле ЕУ. Детаљна анализа је показала да разлог нису неповољни параметри пензијског система, већ висок однос просечне зараде (на годишњем нивоу) и БДП *per capita*. Шта је конкретно узрок високог односа није сасвим

јасно и објашњење превазилази домен овог рада. Очигледно је да у Србији постоје неке структурне и/или статистичке нејасноће, што је свакако интересантан налаз који захтева дубљу анализу.

Као одговор на високе расходе и примедбе ММФ-а по том основу, на самом крају године усвојене су Измене закона о пензијском и инвалидском осигурању. С обзиром да су ове измене дуго и помпезно најављиване, очекивања су била велика. Зато и не чуди разочарање које се могло осетити у јавности након усвајања Закона и коментари да никакве реформе није било већ да су у питању ситније измена Закона.

Да ли се измене закона могу назвати реформом или не тешко је рећи, а и питање је шта се тачно може сматрати реформом а шта „дотеривањем“ система.

Оно што свакако стоји је да смо веома крупну реформу већ имали почетком прошле деценије. У том смислу простора за радикалну реформу система и није било. И поред тога, у систему су преостале области којима је потребна даља реформа, као што је пензионисање „по стажу“, пензије за бенефицирани радни стаж итд. У том смислу, најновије измене Закона се крећу у добром правцу.

На жалост, ове измене су, када је у питању бенефицирани радни стаж, само исправљање грешака из 2005. године. Што се тиче пензионисања „по стажу“ треба поздравити напоре законодавца да измени ову област пензијског система, али је решење могло бити боље. Индексација пензија је тема која је била најтежа. Иако је и ово решење могло бити далеко боље, оно је на крагак рок прихватљиво, али би за пар година требало да се измени и узме у обзир и одрживост и адекватност пензијског система. У том смислу би у неком тренутку требало прећи на индексацију општег бода зарадама и постепено раздвојити индексацију пензија, која би могла бити нека комбинација раста зарада и потрошачких цена.